

YAPONİYANIN MEMARLIQ ABİDƏLƏRİ

Afaq Nərimanova

AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərşuşnaslıq İnstitutunun kiçik elmi işçisi
E-mail: afaq.nerimanova@mail.ru

Yapon mədəniyyətinin hər bir sahəsi yapon xalqının məişəti və adət-ənənələrinin qeyri-adi xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Yapon məbədlərini buna misal göstərmək olar. Bu məbədlər dini ənənələrin qorunması xüsusiyyəti ilə seçilir. Məbədlər yaponların xüsusi hörmət etdiyi memarlıq sənəti nümunəsidir. Yapon mədəniyyət abidələri, məbədləri eklentisizmin elementlərini özündə əks etdirir, klassik üsluba xas xarakterik detallara, ornamentlərə malikdir. Yapon ənənəvi memarlığı kütləvi taxta damları və qismən görünən divarlarla malik tikililərlə xarakterizə olunur.

Yaponiyanın ən qədim dini memarlıq abidələri sintoist və buddist dini tikililər - ziyarətqahlar, monastirlər və məbədlərdir. Yaponiyada məbəd memarlığı VI əsrin ortalarında Koreyanın Baekce ayaltından buddizmin əsas təliminin yayılmasından qısa bir müddət sonra inkişaf etməyə başladı. Buddizm təlimi yaponlar üçün yalnız yeni, dərin dünyagörüşü deyildi, həm də Asiya qitəsinin möhtəşəm mədəniyyət abidələrini özündə cəmləşdirmişdi. VI əsrin sonu Yaponiya qitənin nümunəsində monastirlər inşa edir və artıq VIII əsrin ortalarında yapon məbədlərinin milli çalarlara malik tikinti layihələri inkişafda idi. (5)

Sintoizm Yaponiyada ilk yəzının meydana gəlməsindən çox-çox əvvəl yaranmışdı. Bu dinin əsası ruhu hər bir şeyin tanrı olması inancından ibarət idi. Yapon sintoist məbədləri yaponların bu müqəddəs məkanlara gəlib bol məhsula görə Allaha təşəkkür edib, təbiətdən xeyir-bərəkət diləmək məqsədi ilə tikilirdi. Ən qədim sintoist məbədlərində tikilinin bütün ağırlığı təbii olaraq mümkün ölçüləri ciddi şəkildə məhdudlaşdıran yera yığılması qazıntılara düşürdü. Aşuka dövründən (VII əsr) başlayaraq, əyri səthləri və hündür küncləri olan damlar geniş vüsət almışdı ki, biz bu gün onsuz Yaponiya məbəd və paqodalarını təsəvvür edə bilmərik. Yapon məbədlərinin tikintisi üçün məbəd kompleksinin xüsusi layihəsi yaranır. Yapon məbədləri sintoist və ya buddist olmasından asılı olmayaraq, ayrıca bina deyil, xüsusi mədəni tikililər sistemindən ibarətdir. Yaponiya məbədi ilk əvvəl yeddi elementdən ibarət idi: 1) xarici darvaza (somon), 2) əsa və qızıl məbəd (kondo), 3) vəz məbədi (kodo), 4) zəng qülləsi (koro və soro), 5) kitabxana (kodzo), 6) xəzinə (sosojin), 7) çoxpilləli paqoda (4).

Bizim dövrümüzədək gəlib çatmış yapon tikililəri arasında İse və İudzimo sintoist məbədləri seçilməkdədir. Hər iki məbəd düz damları ilə kənarından qorunur. İudzimo məbədi hündürlüyü 24 m olan nəhəng tikilidir.

Meyci məbədi Tokioda yerləşir. İmperator Meyci və həyat yoldaşının şərəfinə inşa edilən sintoist məbədidir. Tikintinin başlaması planı onların yaşadıqları dövrdə tərtib edilmişdir. Lakin planın icrası ölümlərindən sonra baş tutmuşdur. Əsas bina ağaclarla əhatə olunmuş, Naqarezukuri adlanan ənənəvi yapon üslubunda tikilib. Məbədin ətrafındakı bağ Yaponiyada yetişən bütün növ ağac və kollarla əhatə olunub. Məbəd kompleksinin şimal hissəsi muzeyin yerləşdiyi binadır. Bu bina Adze-

kuradzukuri üslubunda tikilmişdir.

Itukuşima türbəsi Yaponiyanın Xirosima Prefekturasının Itukuşima (Miyacima) adasında yerləşən sintoist məbədidir. 1996-cı ildən məbəd YUNESKO-nun Ümumdünya irsi siyahısına salınıb. Binanın bir hissəsi və kompleksin əmlakı hökumət tərəfindən milli mədəni irsi kimi qorunur. Müqəddəs məkan ilk dəfə VI əsrdə Susano no Mikoto ilahisinin (yapon mifologiyasına görə, su damcısından yaranmış külək allahı) üç qızının şərəfinə tikilib. Lakin sonra kompleksin strukturu dəfələrlə dəyişilib. Hal-hazırda mövcud olan məbəd 1168-ci ilin dizaynı əsasında XVI əsrdə inşa edilmişdir. Müqəddəs məbəd böyük hərbi lider Tira Kiyomori tərəfindən bərpa olunub. Itukuşima məbədinin mərasim qapısı və toriisi Yaponiyanın ən məşhur görməli yerlərindən biridir. Adanın təpələrindən toriinin görünüşü "Yaponiyanın üç məşhur peyzajından" biridir. Torii artıq 1168-ci ildən mövcud olsa da, onun hazırkı darvazaları 1875-ci ildə düzəldilib. Torii-sintoist məbədləri qarşısında qoyulmuş ritual qapılar yaponlar üçün xüsusi əhəmiyyətli idi. Bu qapılar fəni dünya ilə kami - mənəvi aləm arasındakı sərhədi simvollaşdırır. Yaponlar bu müqəddəs qapılar vasitəsilə özlərin ruhlarının başqa bir dünyaya keçdiyünə inanır, müqəddəs dünyanı "kami" adlandırırdılar. Torii kafur ağacından hazırlanmışdır və 16 metr hündürlüyü var. Bu mənzərəli yerin ziyarətçiləri arasında mərasim qapılarında ki dəstəklərin dəliklərindən sikkələr buraxmaq, arzu-diləklər etmək adətdir. Çoxlu insan axını adadan darvazalaradək piyada yürüyür. Yaponiyanın digər şəhərlərində yaşayan əhali Miyacima ibadətqahında dua etmək, meşələrin gözəlliyindən zövq almaq üçün adaya tez-tez səyahət edir.

Kasuqatayşa - Yaponiyanın Nara şəhərində sintoist türbəsidir. 768-ci ildə inşa edilib. Orada dəfələrlə bərpa işləri aparılıb. Kasuqa Fucivara nəslinin müqəddəs məbədi sayılır. İç həyəti unikal bürrünc lampa ilə bəzədilib, məbəd yolunun hər iki tərəfində daş lampalar var. Kasuqa məbədi şəhərin kənarındakı Maral Parkında yerləşir. Müqəddəs məkanın Mianyoşu botanika bağı da vardır. O dövrdə Yapo-

niyanın qədim mərasim musiqi və rəqləri mütəmadi şəkildə Kasuqa məbədi yaxınlığında təşkil olunardı. Kasuqa bayramları ölkə və yapon təfəkkürü üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Kasuqanın strukturuna dörd məbəd: Takemikadzuti-no-Mikoto, Futsu Nosy-no-Mikoto, Ameno-koyane-no-Mikoto və Hime-Gami daxildir. Hal-hazırda müqəddəs məbəd artıq Fucivara nəslinə aid deyildir. Bu məbədi Yaponiya kral ailə üzvləri, nazirlər və rəhbərlər də ziyarət edirlər. (7)

Yaponiyada buddizmin yayılması ilə orta əsr incəsənəti üçün xarakterik olan insanların ruh və bədənin, göy və yerin birliyini dərk etməsi yapon incəsənətinin inkişafında, xüsusilə buddist paqodalarında öz əksini tapmışdır. Buddizmin ölkədə yayılması zəminində yeni memarlıq formaları ilə yeni tikinti texnikası da inkişaf edir. Bəlkə də, ən əhəmiyyətli texniki yenilik binanın fundamentinin daşdan qurulmasıdır. Buddizm Yaponiyada nəinki yeni bir ideologiya, həm də cəmiyyətin həyat tərzinin, tikinti sahəsində yeni memarlıq üslubunun, əlavə texnikanın yaranmasının başlanğıcıdır.

Görkəmli şərşuşnas alim N.I.Konradın sözlərinə görə, buddizm, əlbəttə ki, bir din olmaqla, buddist mədəniyyətinin bir çox sahələrinə, o cümlədən incəsənətə təsirini göstərən müəyyən bir dünyagörüşüdür: hər hansı bir məbədə xas olan daş fəvvarə - həmin dövrdə bağça memarlığının bir elementi, buxur qabı - yaxşı təchiz olunmuş evin əşyası, naxışlı zərxara geyim - dinə aidiyyəti olmayan ipəkçilik və toxuculuq məhsulları idi. (1, 34)

Yapon memarlığının parlaq nümunəsi hesab olunan Today-ci Yaponiyanın Nara şəhərində tikilmiş qədim buddist məbədidir. Məbəd yaponların dinini özündə təcəssüm etdirməklə yanaşı, eyni zamanda, yapon mədəniyyətinin son dərəcə gözəl bir abidəsidir. O dövrdə buddizm Yaponiyanın dövlət dini elan edildi. Yaponiyada buddizmin qələbəsi İmperator Syomunun adı ilə bağlıdır. O, paytaxt Nara şəhərində digər ölkələrdə bənzəri olmayan bir abidə inşa etmək qərarına gəlir. Buddist məbədlərinin tikintisinin ən qızgın dövrü İmperator Syomunun hakimiyyəti illərinə təsadüf edir. Başqa imperatorlardan fərqli olaraq, Syomu öz hakimiyyətinin etibarlı dayağı olaraq buddizmi nəinki paytaxtda, hətta ətraf ərazilərdə də sehrli dini qalaya çevirməyə çalışırdı. (3)

Qızıl məbəd (kondo) - Today-ci monastırı belə bir abidə oldu. Tempo dövründə fəlakətlər və epidemiyalar Yaponiyanı bürrüdüyü üçün, 743-cü ildə İmperator Syomu sakinlərin özlərinin qorunması üçün Budda Şakyamuninin heykəlini qurmalı olduqlarına haqda bir sərəncam verdi. Tikinti işlərində 2 milyon 180 min nəfər iştirak edib. Layihə Kuninaka-

no-Muradzi Kimimaro tərəfindən hazırlanmışdı. O, 15 metrlik heykəlin hissə-hissə qurulmasına rəhbərlik edib. Məbəd 745-ci ildə tikildi və Buddanın heykəlinin tikintisi isə 751-ci ildə başa çatdı. Ölkədə istehsal edilən bürrüncün hamısı layihədə istifadə olundu. Heykəl bir neçə dəfə, xüsusilə zəlzələdən və iki yanğından sonra təmir edilib. Məbəd YUNESKO-nun Ümumdünya irsi siyahısına salınmışdır. Məbəd Kagon ənənəsinin mərkəzidir. Today-ci dünyanın ən böyük taxta quruluşlu məbədi hesab olunur. Əgər Horyu-cu bina ansamblı - dünyanın ən qədim taxta memarlıq abidəsidirsə, Today-ci qızıl məbədi ən böyük taxta binasıdır. Orada Budda Vairoçananın nəhəng bir bürrünc heykəli də var. Məbəd 1709-cu ildə müasir bir görünüşə malik idi, 100 m hündürlükdə olan iki paqodası sökülmüşdü. Çox güman ki, o dövrdə dünyanın ən hündür tikililəri, paqodaları zəlzələ ilə dağılmışdır. Today-ci Yamato bölgəsinin əsas məbədi hesab edilir. Şoşoin məbədi xəzinəsində məbədin tikilməsi dövrünün bir çox izləri var. Məbədin cənub darvazasının hündürlüyü 25 m-ə çatır. Darvazanın yanında ağacdan məharətlə düzəldilmiş çoxlu fiqurlar bura gələn turistlərin diqqətini cəlb edir. Darvazanın yaxınlığında buxur lampası da var. Dini mərasim və ayinlərin icrası zamanı buxur yandırılır. Oradan keçən turistlər hər anlıq tüstünün içinə baxmağa can atırlar. Bu, bədən və ruhu təmizləmək, şafa tapmaq üçün buddist məbədlərinə xas ənənədir. Məbədin ərazisində sərbəst şəkildə gəzişən, çoxlu maralları olan park da vardır. (5)

Yaponiyada ən qədim buddist bina Horyu-cu ansamblıdır. Nihonjinin ("Yaponiya salnaməsi") qədim tarixi xronikasında 670-ci ildəki böyük yanğı haqqında məlumat vardır, Horyucu, Yaponiyanın Nara Prefekturasında (710-cu ildən 784-cü ilədək dövlətin paytaxtı olmuşdur), İkaruga şəhərində buddist məbədidir. Tam adı Horyu Qakumon-cu, yeni çıxarkən dharmani öyrənməkdir. Məbəd yalnız bir seminariya kimi deyil, həm də monastır kimi istifadə edilmişdir. Dünyanın ən qədim taxta binası sayılır. Məbəd Yaponiyada ən qədim abidə kimi xüsusi qorunur. Bu məbəd Hosso məktəbinin (Yogaçara hind fəlsəfi məktəbinə, məktəbin təsisçisi Dosyoya) bir neçə kilsəsindən, cənub rayonunun yeddi ən böyük Cənub məbədlərindən biridir. Məbəd şahzadə Şotoku tərəfindən inşa edilmişdir və bu İkaruga-dera adlanırdı. Konqo Quminin təsisçilərinin iştirak etdiyi tikinti 607-ci ildə tamamlandı. Məbəd şahzadənin atasının şərəfinə Budda Yakuşiyə həsr olunub. Arxeoloqlar tərəfindən aparılan qazıntılar, şahzadə Şotokunun sarayının bir hissəsini hal-hazırkı məbədin ərazisində yerləşdiyini göstərir. Daha əvvəl kompleks hazırkı yerdə deyil, sarayın cənub istiqamətində yerləşirdi. Məbəd bir ildırım çaxması ilə 670-ci ildə tamamilə yandı. 670-ci ildən 700-cü ilə qədər yenidən bərpa edildi və yönəldildi. Bir neçə dəfə təmir olundu və XII əsrin əvvəllərində, 1374-cü və 1603-cü illərdə yenidən quruldu. Yapon tarixçiləri hesab edirdilər ki, Kondo və Horyucu paqoda monastırı yanğından xilas olunaraq VII əsrin əvvəllərinə kimi görünüşünü qoruyurdu. Kondo binasının yenidən bərpası zamanı məbəd öz orijinallığının yalnız 15-20%-ni saxlamışdır. (6)

Yakuşi-cu Yaponiyanın Nara şəhərində qədim buddist məbədidir. YUNESKO-nun Ümumdünya irsinin bir obyektinə olaraq qorunur. Hosso məktəbinin ənənəsini təmsil edir. Məbəd Yakuşinin heykəltəraşlıq triadası, o cümlədən Yakuşi-nerai (tibb buddası) və bodhisattva ilə məşhurdur. Cənub rayonunun yeddi ən böyük Cənub məbədlərindən biridir. İmperator Temm tərəfindən Kaşihirada 680-ci ildə təsis olunub. Tikinti işləri uzun çəkdi. İmperator vəfat etdikdən sonra, yalnız 697-ci ildə Yakuşi-Neray heykəli düzəldildi və 697-ci ildə məbədin tikintisi

başqa çatdı. Məbəd 710-cu ildə Nara şəhərinə köçürülür. 718-ci ildə məbədın tamamilə köçürülməsi tamamlandı. Kompleksə Kondo (əsas zal), Kodo (mühazirə zalı), Şərqi və Qərbi paqodalar daxildir. Məbədın quruluşu yer üzündə buddist cənnətini simvollaşdırır. Məbəd bir neçə yanğın və təbii fəlakətlə də üzləşmiş, 1528-ci ildə vətəndaş müharibəsi dövründə də yanğına məruz qalmışdır. 1528-ci ildəki yanğında hal-hazırda dünyanın ən qədim taxta tikilisi hesab olunan Şərqi Paqodadan başqa hər şey yanır. Məbədın əsas zalı 1970-ci ildə yenidən bərpa edilir.

XIV əsrin dünya mədəniyyətinin inciləri sayılan məşhur memarlıq abidələrindən biri də Kinkaku-ci məbədidir. O, Yaponiyanın Kyoto şəhərindəki Rokuon-ci kompleksindəki məbədlərdən biridir. Kinkaku-ci 1224-cü ildə, Kamakura dövrünün Kintsune Sayancı (1171-1244) adlı yüksək səviyyəli saray mənsubu tərəfindən tikdirilib. O dövrdə Kitayamada olaraq xatırlanan və dağ evi kimi inşa olunsada, 1397-ci ildə şoqun Aşikaqa Yoşimitsu tərəfindən Sayancı ailəsindən satın alınıb yenilənərək Kinkaku-ci kampusuna daxil edilmiş, dövrün əhəmiyyətli siyasi mərkəzlərindən biri olmuşdur. Şoqun Aşikaqa Yoşimitsu pavilyonu istirahət üçün bir villa kimi istifadə edib. O, ölkənin siyasi həyatına bütün mərtəbəsi istisna olmaqla qızıl örtükdən tikilmişdi. Pavilyon o dövrdə syariden kimi (buddanın reliktları kimi) istifadə olunurdu. Pavilyonun damında Çin feniksi də var. 1950-ci ildə məbəd ağılnı itirmiş rahib tərəfindən yandırılır. 1987-ci ildə bərpa olunur, lakla yenilənir və daha sonra qalın qızıl örtüklə əvəzlənir. Bundan əlavə, müxtəlif rəsmlərlə birlikdə məbədın daxili elementləri də qaydaya salınır. Məbəd damı ilə

birlikdə tədricən təmir olunur, bərpa işləri 2003-cü ilə qədər davam edir.

Ginkaku-ci 1473-cü ildə şoqun Yesimasın sifarişi ilə tikilmiş gülmüş pavilyon, Kyoto şəhərində Dzisyoci monastırı ərazisində yerləşir. O, Qızıl Pavilyon kimi özünün mürəkkəb, zəngin memarlığı ilə gözəldir, lakin bir xüsusiyyətə malikdir: ev və məbəd anlayışlarını özündə əks etdirir. Onda bucum (budda evi, saray kapellası) və syoin (kitab pavilyonu, otaq-kabinet) var. Bəla otaqlarda kitab oxumaq, esse yazmaq, fikir mübadiləsi aparmaqla yanaşı, dostlarla həm də elm, ədəbiyyat, fəlsəfə, incəsənət mövzularında da söhbətləşmək mümkündür. Otaqlar dəbdəbə, təmərəqdan uzaq, hər şey Zen estetikasının tələbinə uyğun, sadə olmalıydı. Lakin bu sadəlik möhtəşəm olduğu qədər, daxilən mürəkkəbdir. Harmoniya - sənətkarlığın əsas meyarı, tikilinin estetik dəyəri idi. (2,131)

Yapon məbədlərinin arxitekturası çox fərqlidir. Müasir məbədlər, təhlükəsizliyi təmin etmək üçün yanğına davamlı materiallardan hazırlanır. Əsas tikinti materialları dəmir-beton və ya kərpiclə təchiz edilə bilər. Çox hallarda müqəddəs məbədlər bir damla örtülmüş düzbucaqlı formaya malikdir. Dam çox vaxt müxtəlif metallardan hazırlanır. Yaponiya isti bir iqlimə malik, tez-tez, bol, güclü yağışlar yağan ölkədir. Buna görə də yapon inşaatçıları tikinti işlərində həmişə zəlzələ təhlükəsini nəzərə alırlar.

Yaponiyanın ərazisində yerləşən hər bir məbədın qədim tarixi vardır. Bu və ya digər məbədın divarlarını ziyarət edərək Yaponiyanın qeyri-adi mədəniyyətinə toxunmaq, əvvəllər tanımadığın bir dünya ilə yaxından tanışlıq mümkündür. Yapon məbədləri ətraf əməllə, təbiətlə sıx bağlıdır, tikintinin hər bir elementi müəyyən bir mənə daşıyır və bu da ölkəyə gələn turistlərin marağına səbəb olur. ❖

Ədəbiyyat:

1. Конрад Н.И. Очерк истории культуры средневековой Японии. М., 1980, с. 312.
2. Конрад Н. И. Очерк истории культуры средневековой Японии. М., 1980, с.130, 131.
3. Мещеряков А.Н. Древняя Япония: буддизм и синтоизм. М., 1987.
4. Религиозная архитектура Японии: синтоистские и буддийские храмы. trubnikovann.narod.ru/Badlueva.htm
5. <http://animeblog.ru/view-32384.htmlprint>
6. <http://amazingjapan.info/xramy-yaponii/>
7. <http://artyx.ru/books/item/f00/s00/z37/st025>

Резюме

В статье рассматриваются японские архитектурные памятники. Самые старые религиозные архитектурные памятники Японии – это синтоистские и буддийские здания – святилища, монастыри и храмы. Каждый храм в Японии имеет древнюю историю. Хорью-дзи, Кинкаку-дзи, Гинкаку-дзи, Тодай-дзи, Якуши-дзи, Святилище Ицкусима – древние, религиозные архитектурные здания. Храмы всегда находятся в гармонии с окружающим миром. Некоторые храмы охраняются как объект всемирного наследия ЮНЕСКО.

Ключевые слова: Японская архитектура, Гинкаку-дзи, Тодай-дзи, Якуши-дзи, синто, буддист, храм, всемирное наследие ЮНЕСКО.

Summary

The article explores Japanese architectural monuments. Japan's oldest religious architectural monuments are shinto and buddhist buildings – sanctuaries, monasteries, and temples. Each temple in Japan has an ancient history. Horyu-ji, Kinkaku-ji, Ginkaku-ji, Todai-ji, Yakushi-ji, Itsukushima Shrine are ancient, religious architectural buildings. The temples are always in harmony with the surrounding world. Some temples are protected as an object of UNESCO World Heritage.

Key words: Japanese architecture, Ginkaku-ji, Todai-ji, Yakushi-ji, shinto, buddhist, temple, UNESCO World Heritage.